

TUGLASE KOODA

Keele ja Kirjanduse 50. aastapäeva taustal*

TOOMAS HAUG

Meie võime täiesti iseseisvalt uurida eesti XX sajandi kirjanduse ja kultuuri nähtusi, mis teatavasti on kontsentreerunud meie kirjandusajakirjade võrgustikus. Ja et ajakirjad ilmuvad meil tavaliselt kord kuus, 12 korda aastas, siis võiksime isegi rääkida rahvusliku kirjanduselu kaheteistkümnendik taktimõõdust, kui me käsitleksime seda elu nagu heliteost. Nii ehk teisiti on selle võrgustiku absoluutne selgroog koos oma eelkäijatega ajakiri Keel ja Kirjandus. Sest seda tüüpi ajakiri on ilmunud meil juba vähemalt 100 aastat, viimased 50 aastat aga eriti kompaktselt ja katkestusteta.

Ütleksin isegi nii: Keel ja Kirjandus moodustab meie humanitaarses võrgustikus kõige olulisema akadeemilise traditsiooni. Kui me akadeemilise all peame silmas mõtte järjepidevust ja süvenemist, n-ö evolutsioonilist tarkust.

Nagu viidatud, meie võime seda tarkust ning Keelt ja Kirjandust täiesti iseseisvalt käsitleda, ometi saabub vältimatult hetk, kui tuleb esitada küsimus: aga mida Tuglas on selle kohta öelnud?

See küsimus on üks akadeemilisemaid küsimusi üldse, kui me tegeleme XX sajandi eesti kirjandusliku mõttega. Sest Tuglas on selles kontekstis peaaegu iga asja kohta midagi öelnud (ainult sajandi lõpp lipsas tal käest). Meie evolutsiooniliselt targad mõttearendused eeldavad peaaegu alati kas Tuglase heakskiitmist või siis tema mõtete korrigeerimist. Aga tõukuma, otseselt või kaudselt, peame temast peaaegu alati. Tuglase kohalolu, mida eesti kirjandusteaduses võib väljendada ka prantsuskeelse sõnaga *présence*, on tihti peale lausa totaalne.

Järgnevalt püüan ma Keele ja Kirjanduse abil seda väidet nähtavaks muuta.

Aga esmalt paar biograafilist seika.

Keele ja Kirjanduse alguse ajast on Tuglase „Eluloolistes märkmetes” kirja pandud ainult üks, kuigi üsna kõnekas sündmus: „28. III 1958. Kell 16 Kirj. Liidus partei lahtine arutluskoosolek ajakirja „Keel ja Kirjandus” puhul. O. Jõe ettekanne. Mõned sõnavõttud.” Ülestähendus meenutab parteilist kontrolli uue ajakirja suhtes, mida oli ilmunud alles kaks numbrit, ja ühtlasi Tuglase kohusetundlikku koosolekutel käimist, osalt eestiaegse harjumuse jätkuna, osalt vanaea suhtlemisvaeguse leevendamiseks.

Mingisugust otsest sidet Tuglasel Keele ja Kirjanduse asutamisega ei ole. See on ka arusaadav, sest sel ajal kui Keel ja Kirjandus alustas ilmumist oma energilises kaheteistkümnendik taktimõõdus, oli Tuglase elus alanud juba kooda. See tähendab sarnaselt heliteosele varasemate teemade läbimängimist, aga juba hääbuvas võtmes. Ja Tuglase vaim tegelebki kõigi oma varasemate teemade, oma kogutud teoste viimsete korrektuuridega, „lõpliku

* Ettekanne Keele ja Kirjanduse 50. ilmumisaastat tähistaval sümposiumil 2. XI 2007.

redaktsiooniga”, nagu ta ütleb, samal ajal kui tema valudest vaevatud keha tasapisi nõrkeb: ikka vähemaks jääb liikumist ja silmavalgust.

Selles vaates, lõpu ja lõpetamise kontekstis on huvitav Tuglase viimane lõpuni vormistatud novell „Keiserlik kokk” (1957), mille autor iseenda loodud novellikaanonis asetas samuti tähendusrikkale viimasele kohale, kaanonit lõpetama.

Olgu meenutatud, et pärast 1940. aastat jäid peaaegu kõik Tuglase ilukirjanduslikud ettevõtmised fragmentideks või kavanditeks, aga nendest on aimata, et ta üritab luua – mõistagi läbielatud vapustuste mõjul – saatusliku ajajärgu metafoori, peegelkujundit. Oluline on siin aasta 1942, kui Tuglas tunneb, et raske aeg sunnib „ajaloolisi võrdkohti otsima”. Sellesse aastasse jääb kolm lõpuleviimata algatust, kolm tähenduslikku fragmenti: romaani katsetus Käsü Hansust ja Tartu linna ärahävitamisest (selle teema kirjutas paguluses romaaniks kirjandusloolane Herbert Salu), samuti folklooriaineline algatus „Udres Kudres”, paarileheküljeline kujutlus muinaseesti kangelahest/lunastajast (mille hiljem värsistas mahuka kunsteeposena August Annist). Ja samas katkete kimbus on olnud ka „Keiserliku koka” esimene visand. Aga viisteist aastat hiljem asub ta uuesti novelli kallale ja viib selle kindlakäeliselt lõpule.

„Teoste sünnilugudes” ütleb Tuglas „Keiserliku koka” puhul, et teda oli kauemat aega huvitanud omaaegne optandi tüüp, ilma kodumaatundeta, ainult ainelist kasu hindav inimene. Teistkordselt kirjutama asudes Tuglas „avardab raame”, sest nagu ta ütleb: „See oli siiski inimlik draama, kurb ja kaastundmust äratav...” Esialgne kavatsus näib olevat oluliselt teisenenud. Ja tõepoolest. Miks peaks Tuglast 1957. aastal ikka veel huvitama 1920. aastate hämarusse libisenud inimnähtus? Tõenäolisem on, et peaksime sellest novellist otsima samasugust ajastuomast võrdkohta nagu teistestki 1942. aasta katsetustest.

Kes meile sealt vastu vaatab? Kes on see oma ümbrusest võõrandunud novellitegelane, keda on haaranud „kehaline ja vaimne väsimus ning tüdimus kõigest”? Kas viidatakse siin venemaaestlaste uuele tulemisele? Võimalik, et sellele pidigi vihjama 1942. aasta redaktsioon, kui esimese okupatsiooni-aasta kultuurišokk oli alles värske. Aga praegu loeme viisteist aastat hiljem „avardunud” novelli, loeme hästi täpselt selle finaali: „Luua omast kohast ajalugu! Kuid kellele? küsis ta jälle. Ei kõlvanud selleks nood seal, veel vähem need siin. See teadmine tõstatas vaid apaatiatunnet. [...] Nõnda oma mõtetega heideldes oli aga Metslov äkki tundnud vanaduse lähenemist. Kuidagi salakavalalt oli see kõogi künnisele hiilinud. Ei tea veel midagi, kuid tunned juba, et hakkad põhja põlema. Ikka rohkem ja rohkem. Ja lõpuks on sinust vaid pisut kõrbelõhna õhus. Ning su elu suur meistriteos jääbki luuletamata!...”

Ja seesama otsesõnaliselt väljendatud ajalookontekstist irdumise meeleolu kordub seejärel metafoorselt, kujundlikuna, ühtlasi on see Tuglase viimane kujund, tema n-ö viimane nägemus, ja kindlasti pole sellel midagi tegemist 1927. aastal Eestis elava optandi elutundega. Pigem on see kolmkümmend aastat hiljem oma viimast novelli kirjutava ja elulõpu alguses seisva Tuglase enesekohane, hoolikalt „kunstiks” võõritatud peegelkujund. Selle Tuglase, kes tundis ennast Stalini-aegsel kodumaal sama võõrana kui venemaaestlane vabas Eestis. Kusjuures päikese-, tule- ja valgusenägemused on

Tuglase fantaasiatele üldisemalt omased. Nüüd siis veel viimane päikeseloojang: „Metslov istus ikka laua taga ja jälgis kiirtemängu suure vaskkatla küljel. Seal paisus nagu tulekahi: esiti süttis ainult väike punkt, siis laienes see tuliseks sõõriks, millest paiskusid laiali teravad, virvendavad kiired, sulades lõpuks üheksainsaks leekidelaamiks... kuni hakkas kõik jälle kahvatu- ma ning hämarusse vajuma... Seegi erandpäev oli lõpule jõudmas.”

Ja selle üleva ning nukra lõpunägemuse taustal, selle eestiaegselt erandliku kiirtemängu koodaliku hääbumisega peaaegu et üheaegselt hakkab ilmuma ajakiri Keel ja Kirjandus.

Tuglase arhiivis on koju tellitud Keele ja Kirjanduse aastakäigud. Esmalt äratub siin tähelepanu teatav numeroloogiline müstika. Nimelt on postkontoris ajakirja iga numbri tagakaanele kirjutatud sõnad: „Vabaduse 12 Tuglas”. See on väga ilus sümbolne pealdis, ja nagu arvata võib, kaua see ei kesta. Sest juba 1958. aasta lõpul asendatakse näiteks meie hingele nii armsad ladina tähed kirillitsaga, ainult 12 jääb endiseks. Ja mõne aja pärast kaob ka sõna *Vabadus* ära ning Keele ja Kirjanduse numbrid tulevad nurgakrundi teisele aadressile, Veere tänavale. Aga imekombel on ka selle tänava järgi Tuglase aadress ikkagi 12! Nii et see arv jääb kõigist võõrvõimu ponnistustest hoolimata Tuglase Keele ja Kirjanduse numbrite tagakaanele troonima, sümboliseerides aadressaadi ja eesti kultuurielu taktimöödu täielikku harmooniat. (Joonealuse märkusena lisatagu, et seda numeroloogilist järeldust toetab ka teise rahvusliku kirjanduse alustala Tammsaare Koidula tänava aadress, mis on samuti 12; täpsemal uurimisel selgub siiski, et 12a, mis viitab delikaatselt Tammsaare teatavale dissonantsusele nii Tuglase kui ka Eesti asja suhtes tervikuna.) Kuid jätkem praegu see numeroloogiline diskurss ja pöördugem tagasi Tuglase juurde.

Niisiis, Keel ja Kirjandus alles kogub jõudu oma peatselt legendaarseks saava peatoimetaja Olev Jõe juhtimisel, Tuglas aga lebab väsinult oma koodas ja kuulab, kuidas Elo talle sealt samast ajakirjast ette loeb. Ja avaldab vahel meelt ning teeb märkusi. Aga et tegemist on kahtlemata akadeemiliste märkustega, siis tähendab Elo neid mõnikord ajakirja servadele üles.

Näiteks lühike kokkuvõtlik märkus: „„Kyll on pudru!” ytleb T.” (M. Küla-Nurmik, Mälestusi Ridalast. – KK 1961, nr 3.) Või teisel sama pikemas arenduses: „„Pudru!” ytleb F. T. Kahju! Ta võiks, aga ei kirjuta nii nagu vaja.” (J. Veski, Mälestusi eesti kultuurielust. – KK 1961, nr 6.) Rudolf Põldmäe Looduse romaanivõistluste ajalugu käsitlevat artiklit (KK 1967, nr 8) saada- vad aga märkused, nagu „valesti mõistetud”, „küllaltki naiiv mõlgutus” või leebe pöördumine autori poole sõnadega: „kas tõesti?” Siin-seal on Tuglas jäädvustanud ajakirja servadele faktiõiendusi, näiteks väite juures, et Jõge- ver õpetas ülikoolis soome keelt, on servale kirjutatud: „Tuglas ytleb, et Jõge- ver yldse sõnagi ei osanud soome keelt.” Kohtame ka küsi- ja hüüumärke, neid kõige tavalisemaid servareageeringuid. Mõnedki neist jäävad meile ta- gantjärele hämaraks, näiteks küsimärk väite puhul, et kirjastaja Lilienbach asetas autori toodud käsikirja kummutile. Aimame siin meile juba kättesaa- matut ajaloolist intiimsust, võib-olla Tuglas näiteks teadis, et Lilienbachil ei olnudki kummutit. Vahel aga on märgikeel selgem.

Tuglast on tõsiselt erutanud noore Johannes Semperi ülevaade uuemast eesti kirjandusest, mis jõudis eesti keeles trükki 56 aastat pärast kirjutamist

1967. aasta Keele ja Kirjanduse 7. numbris. Poleemikaks on juba hilja, aga Tuglas teeb (või laseb teha) usinalt küsi- ja hüüumärke. Lause juures – „Mis puutub võõrrahvaste mõjustustesse Tuglase kunstis, siis võiks nimetada Ola Hanssonit, Przybyszewskit, Maeterlincki ja E. Poe'd” – ilutseb suur küsimärk. Seevastu lause – „Väärrib imetlust Tuglase võime ühendada sõnu laulvaks proosaks” – on ääristatud hüüumärgiga. Semper lõpetab oma ülevaate arvamusega, et eesti kirjandus on liialt moderniseerunud, aga alles noor ja täis lootust. Selle järele on Tuglase ajakirjaeksemplari kirjutatud järgmine täiendus: „Ja siis tulid kirjandusse Barbarus ja Semper – need „õiged” modernistid!” Sõna *õiged* on seejuures kibedalt jutumärkides. Nii et meie loeme sellest väriseva ja hääbuva vanainimesekäega Keele ja Kirjanduse veerule igaveseks jäetud lisandusest välja kinnituse, et õige, s.t ilma jutumärkideta modernist oli ikkagi Tuglas. Ja miks ta ei pidanudki meile seda teadet jätma, kui kogu tema tegevus koodaperioodil annab tunnistust iseenda ajaloolise väärtuse mõistmisest ja ülmast eneseteadlikkusest. Kirjas August Palmile (17. XII 1966) tunnistab Tuglas: „Olen nimelt rohkem tegelnud enese isiku ja eluga kui vaevalt ükski teine eesti kirjanik.” Teises kirjas samale adressaadile (2. I 1968):

„Olen rahul sellega, et olen võinud viimase kümmekonna aasta jooksul kogu oma senise toodangu enam-vähem lõplikul kujul läbi töötada. Mõndagi tuli uuesti kirjutada, mõndagi üldse välja jätta. Nii jääb mu lühiproosast järele ainult 40 novelli [---].” Ja Kirjandusmuuseumile läkitas Tuglas koos käsikirjadega üsna konkreetse ordinatsiooni (10. XI 1966): „Siitpeale tuleb mu töid avaldades aktsepteerida ainult neid lõplikke redaktsioone. Ühtlasi ei tule mu teostest midagi uuesti avaldada, mida ma ise pole neisse kogudesse võtnud.” Nendes lausetes, mis meenutavad pisut Esimese maailmasõja aegseid futuristlikke päevakäske, ilmutab ennast kujukalt Tuglasele iseloomulik vaikne ning järjekindel valitsemistahe. Muuhulgas üritab ta ise ära otsustada, mis tema loomingust ajasõelale jääb.

Pole ime, kui niisugust Tuglast erutavad elu viimasel kümnendil eeskätt tema enda isikut ja noorusaega puudutavad kirjatööd, mida Keeles ja Kirjanduses ilmus üsna palju. Lugemismärkmeid on tehtud siiski üsna vähe. Ja niisamuti on vähe seda uudset materjali, mida Tuglas sel perioodil veel trükkis avaldab.

Aga koodas ei olegi midagi enam palju, kuid väheselgi on seal oluline tähendus.

Ja kõige olulisem trükipublikatsioon sellest ajast on Tuglase kirjandusloolised lühipalad. Kõik nad on ilmunud Keele ja Kirjanduse veergudel. („Kirjandusloolisi pisivesteid I–III”, 1961; „Unustatud laekast” ja „Loomistusk”, 1964.) Nendes katketes ja miniesseedes käib Tuglas veel kord läbi kirjandusloo tähtsamaid märksõnu, alates Faehlmannist ja Kreutzwaldist. See on suure kirjandusloolase eluloojaku tõeline kooda: teemad kulgevad viimases rongkäigus põgusalt tema silme eest läbi ja meile kinnitatakse diskreetselt, et kunagi kehtestatud arusaamad ühe või teise isiku või nähtuse suhtes jäävad kehtima. Tõepoolest, Tuglase põhilised hoiakud on säilinud peaaegu et nooruslikus erksuses.

Hoiakute kestvust ilmutab ka Tuglase üks olulisemaid korrespondentse koodaperioodi hõreda suhtluse taustal, kirjavahetus August Palmiga, kellele klassik jätab päranduseks mitmesugust kirjandusloolist teadmist, täpsustab

Vilde biograafia asjaolusid jms. Palmile adresseeritud kirjad sisaldavad terve rea kilde kirjanduslooliste pisivestete vaimus. Näiteks ei ole ma mujalt sattunud lugema nii põhjalikku kirjeldust sellest, kuidas Vilde saabumisel Tallinnasse 1917. aasta mais tervitas teda (ja teisi kirjanikke) koguni üks Hans Kruusi juhitud sõjaväeosa. Ja kuidas Tuglas ning tulevane Teaduste Akadeemia president selle pretsedenditu kirjandusliku paraadi ajal kuskil tolmusel Juhkentali kasarmuõuel tutvavaks said. Olid tõesti ajad, mil kirjanikud olid legendaarsed ja nende vaimsed hoiakud ühiskonnas ülimalt olulised.

Kuigi Palm – võib-olla viibides sellesama legendaarsuse kumas – nime- tab ennast tagasihoidlikult kääbuseks, Tuglast aga hiiglaseks, sünnib nende mõttevahetuses tähelepanuväärne konflikt. Eesti Kirjanduse Seltsi ajaloo uurija Palm astub vastu Tuglase väidetele (10. I 1966), et seltsis valitsesid külamehed ja koolmeistrid ning selts ahistas Noor-Eesti ja Siuru kirjanikke. Ta toob esile veenva nimestatistika ja ütleb, et seltsis peetud ettekanded jä- tavad täiesti asjaliku mulje. Meie aga näeme, kuidas 80-aastases Tuglases süttib taas pahameel tagurlaste vastu, kui ta Palmile meenutab 1918. aastal toimunud Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekut, kus nõuti siurulaste raamatute avalikku ärapõletamist Tartu raekoja ees. Tuglas väljendub sealjuures veel ettevaatlikult, meie aga teame, et nõudjaks oli Tartu Ülikooli kuraator Peeter Põllu abikaasa Helmi. Ja mõistame, et Tuglas ei olnud niisugust pü- haduseteotust sellele daamile 50 aasta jooksul andestanud. Hoolimata isegi Põldude perekonna ülitraagilisest saatusest. Ja isegi nüüd, hoolimata Palmi täiesti arvestatavast argumentatsioonist EKS-i kui olulise kultuuriarendaja kasuks, tuleb see vahejuhtum talle täies värskuses meelde. Ta ei lähe kaasa Palmi mõttekäikudega: hoiduge liiga sõbralike suhtumiste eest, paneb ta vä- hem valgustatud kolleegile südamele.

Tuglase kestev kriitiline hoiak varasema EKS-i suhtes on sümptomaati- line, on väike mudel tema suhtumisest kogu eesti vaimulukku. Ja nimelt, et enne teda, enne Noor-Eesti võluvitsa puudutust on nii Eesti Kirjanduse Seltsis (Tuglas valiti EKS-i esimeheks 1929. aastal) kui ka eesti kirjandus- ja kultuuriloos tervikuna olnud asjad ikkagi halvasti. Niisugune nooreestili- ku messianismi kuldne vari langeb raugelt ja radikaalselt Tuglase elu viimaselegi erandkümnendile.

Kuid tagasi kirjanduslooliste vestete juurde. Neil paladel ei ole üksnes Tuglase elu koodat vormistav ülesanne. Neil on ka omamoodi teedrajav tä- hendus. Eeskätt puudutab see 1964. aastal Keele ja Kirjanduse 5. numbris ilmunud tsükli „Loomistusk”, alapealkirjaga „Märkmeid mõtte ääremailt”. Võimalik, et see tagasihoidlik kirjatükk osutub koguni väikeseks piiritähiseks eesti kirjandusloo uurimises. Sest tõenäoliselt on siin esimest korda teadli- kult kasutatud ja ka vääristatud ääremaa, perifeeria mõistet. Tuglas käsit- leb perifeeriat kui n-ö keskuse dramaatilist grimassi, kui „kunstiloomiskire viimset ahastust”. Jutt käib kummalistest kujudest, ühest rahvalaulikust ja maailma parlamendi loojast, ühest tantsivast ja maadlevast luuletajast ning ühest metkirjanikust. Tuglase kirjatöö oli kahtlemata eeskujuks hilisema- tele kirjandusliku perifeeria uuringutele, mille käigus on välja arendatud mõnedki tema poolt põgusalt esile toodud tüübid: näiteks Karl Krahe, Kusta Toom või Rudolf Lesta. Tuglas on pannud kergemeelsele uurimissuunale akadeemilise aluse, sest uurimine on pidanud ikka toimuma evolutsioonili-

ses dialoogis tema endaga. Ühtlasi on see näide Tuglase jätkuvast kohalolekust, tema *présence*'ist nii keskuses kui ka ääremaal.

Kuid kõige paremini illustreerib meile seda asjaolu ikkagi ajakiri Keel ja Kirjandus, õigemini selle ajakirja ülihuvitav lisaväljaanne, nn koondregistrid. Neid on ilmunud kümnendite kaupa neli köidet ajavahemikust 1958–1997. Ja need raamatud visualiseerivad sõna otses mõttes meie kultuuri- ja kirjanduspersoonide *présence*'i.

Kõigepealt tuleb rõhutada, et tegu on omalaadse matrikliga: kelle nimi pole siia sattunud, sellel pole eesti kirjanduse akadeemilise kogudusega midagi pistmist. Mäletatavasti on registrite põhisisuks nimed, mille taha moodustuvad leheküljenumbritest omalaadsed hallid ja täiesti objektiivsed tulbad. Neist kõige madalamad on umbes 3 millimeetri kõrgused, mis on ühtlasi eesti kirjandusloo n-ö akadeemilise lävepaku objektiivne kõrgus: kes suudab selle ületada, pääseb matriklisse väljavalitute hulka. Ja peab ütleva, et enamik asjaosalisi kõigubki selle lävepaku kohal ühe-kahe sentimeetri kõrgusel. Aga kõigis matrikliköidetes on oma eriklass, mida valitseb triumviraat, kelle kohalolu on kümneid kordi võimsam koguduse lihtliikmete omast.

Esimesel kümnendil (1958–1967) on erandlik liider Kreutzwald 24-sentimeetrise tulbaga, tema järele asetub aga silmapaistev kolmik: Vilde 19, Tuglas 17 ja Tammsaare 15 sentimeetrit. Kolmandat kohta hoidev Tuglas on selles seltskonnas ainus, kes Stalini ajal seisis põlu all, teiste, eriti Kreutzwaldi väljaandmine ja uurimine oli jätkunud isegi sellel ajajärgul. Juhtnelikule järgneb märgatava vahega järelvägi 9 ja 10 sentimeetri piirimaalt: Koidula, Jakobson, Suits, Semper ja Smuul. Näeme, et alles äsja põlu alt pääsenud nooreestlased on kohe heal positsioonil, puhtnõukogulikest nimedest on nende hulka imbinud üksnes Smuul. Kuid meid huvitab praegu Tuglas.

Järgmisel kümnendil (1968–1977) toimub juhtgrupis oluline jõuvahekordade muutus: esimesele kohale asub Tuglas 18,5 sentimeetriga, talle järgnevad küllalt selge vahega Kreutzwald ja Suits (14,5 cm) ning Tammsaare (13 cm) ja Semper (12,5 cm). Ja Vilde on langenud koguni kuuendaks (11,5 cm). Ülejäänutest ulatavad vaid mõned üksikud ärkamisaja klassikud 8–9 sentimeetrini (Koidula, Hurt). Näeme, et nooreestlaste kohalolek meie akadeemilises võrgustikus on muutunud veelgi tugevamaks. Ja see tugevneb ikka edasi ka järgmisel kümnendil (1978–1987), sest nüüd haarab Tuglas täiesti püüdmatu liidrikoha 26,5 sentimeetriga, ja kujuneb välja triumviraat, kuhu ligi 20 sentimeetriga kuuluvad veel Tammsaare ja Suits. Järgmistega on vahed juba suured ja Vilde on langenud koguni 10 sentimeetri joone alla.

Edasi saame aga küsida: kas vabanemine nõukogude haarest, võimalus rääkida ja kirjutada puhast tõtt toob kaasa muudatusi kohalolu juhtgrupis? Ja vastus on: ei, üldsegi mitte. Ajavahemikus 1988–1997 kindlustub Tuglase juhtpositsioon veelgi, ja talle järgnevad ikka Suits ning Tammsaare. Uue aja märgina on kõrgemale kerkinud näiteks Under ja Visnapuu, kuid nende kohalolutulbad ei ähvarda triumviraadi ülemvõimu.

Mida siis registritest saadud unikaalse teadmisega peale hakata, milliseid järeldusi teha? Üks võiks olla näiteks see, et nõukogude ajal ei juurdunud üldsegi mitte proletaarne ja sotsiaalkriitiline, vaid hoopis alternatiivsemat laadi Noor-Eesti keskne kirjandusloo käsitlemise traditsioon. Mille fookuses on legaalseks klassikuks tunnustatud Tuglase vaikselt valitsemistahteline isik. Ja mille mänguväljaks on eeskätt ajakirja Keel ja Kirjandus veerud. Tõenäo-

liselt aitas Tuglase olemasolu kaasa ka pagulase Suitsu ulatuslikumale legaliseerimisele. Samal ajal kapituleerub algsesse triumviraati kuulunud (ja seda isegi juhtinud) kriitiline realist Eduard Vilde nooreestlaste ees. Need on sündmused peateel. Aga nagu viitasin, on Tuglase kohalolu tunda ka kirjandusliku perifeeria džunglisoppides.

Võimalik, et see Tuglasest lähtuv kirjandusloo akadeemiline ja evolutsiooniline tarkus, mis nõukogude ajal esindas vabamat vaimu, on tänapäeval muutunud hoopis kammitsaks, mis võiks kutsuda esile revolutsioonilisi pöörded, kui leiduks inimesi, kes Tuglase kombel näeksid eesti kirjandusloo sõnastamises oma eluülesannet. Kuid vähemalt hetkel tuleb selle hüpoteesi puhul kasutada liiga palju tingivat kõneviisi.

Minu ülesandeks oli üksnes osutada, miks peame ikka ja alati, ka Keele ja Kirjanduse 50. aastapäeval küsima: aga mida siis Tuglas selle kohta on öelnud? Vastus on siin: 1920. aastal artiklis „Eesti Kirjanduse Selts” ütleb Tuglas, et me vajame paari asja: soliidset uurimisasutust eesti kirjanduse tarbeks, mis tulevikus oleks Teaduste Akadeemia seemneks. Ja teiseks: „Me vajame teaduslikult kaaluvat ajakirja, mis oleks pühendatud rahvaluule ja kirjandusloo uurimisele.”

Lubage see Tuglase endeline lause üle anda teaduslikult kaaluvale ajakirjale Keel ja Kirjandus, ajakirjale reitinguga 1.2, kellest oluliselt sõltub meie humanitaarse võrgustiku pingsus.

The Coda of Friedebert Tuglas

Keywords: Tuglas, literary history, *Keel ja Kirjandus*, modernism, textology, numerology, Estonian Literary Society

Friedebert Tuglas (1886–1971) was the central Estonian critic and modernist ideologist of the first half of the 20th century, thus having a decisive role in the interpretation of Estonian literary history. As is revealed by the personal index of *Keel ja Kirjandus* (1958–1997) Tuglas has – not only permanently, but also increasingly – been the name most frequently mentioned in the local literary historical discourse. Friedebert Tuglas is in most part responsible for the fact that Estonian literature was long evaluated using the modernist paradigm, originating in Young Estonia (1905–1915).

During the final period of his life Tuglas concentrated on the editing of his own works, alongside with rather an unprecedented effort to selectively canonize them for literary history. A novel trait in the coda period of Tuglas' life was his inspiration in literary periphery as an interesting field for creative psychology. The correspondence of the aged Tuglas and his reading notes in the margins of *Keel ja Kirjandus* prove that Tuglas had preserved his youthful aesthetic ideals even when feeling an alien in his sovietized home country. A relevant allusion can also be found in his last short story „Keiserlik kokk” („Emperor's Cook”, 1957).

Toomas Haug (b. 1956), magazine *Looming*, editor, toomas@looming.ee